

Μια μέρα στο τελευταίο παραδοσιακό καμίνι της Λέσβου

Στα ανατολικά του Μανταμάδου βρίσκεται η περιοχή του Ασπροπόταμου (από τον ομώνυμο ξεροπόταμο) και του Αγίου Στεφάνου. Το αργιλώδες χώμα της περιοχής ήταν η αιτία για να γίνει εδώ ο τόπος των τσουκαλάδων. Σήμερα ελάχιστοι έμειναν να συνεχίζουν την τέχνη της αγγειοπλαστικής. Εκεί, όμως, ακολουθώντας μία εκτός τουριστικών διαδρομών πορεία, βρίσκεσαι στην άλλη την «ανεξερεύνητη» Λέσβο, που συνεχίζει να σε εκπλήσσει ευχάριστα. Μετά το βυζαντινό εκκλησιδάκι του Αγίου Στεφάνου και φτάνοντας στο τελείωμα του ασφαλτοστρωμένου δρόμου, στην άκρη ενός κάβου θα συναντήσεις έναν από του τελευταίους τσουκαλάδες, τον Δημήτριο (Δημητρό) Κουβδή. Ασκει την τέχνη του πατέρα του, με τον ίδιο πατροπαράδοτο τρόπο. Χρησιμοποιεί χώμα από την περιοχή του Μανταμάδου, το επεξεργάζεται ο ίδιος, για να το κάνει πηλό, και ψήνει ακόμα τα κεραμικά του στο παραδοσιακό καμίνι. Ένας από τους τελευταίους τσουκαλάδες του νησιού, ο οποίος συνεχίζει μια τέχνη χιλιάδων ετών –παρόλο που κανείς δεν χρησιμοποιεί πια τα κμάρια (κουμάρια) για φέρνει νερό από τη βρύση και να το διατηρεί δροσερό. Ο Δημητρός αντιστέκεται σθεναρά στις νέες τεχνικές με πιστή σύντροφο τη γυναίκα του, την Παρασκευή.

Η περιοχή του Αγίου Στεφάνου και οι κατάφυτες από ελιές πλαγιές

Φθάνοντας κανείς και αντικρίζοντας τον μικρό κάβο, που τον αγκαλιάζει το πέλαγος, κι ένα γύρω τις κατάφυτες από ελιές πλαγιές να καταλήγουν στο μικρό λιμανάκι, η ψυχή του αγαλλιάζει. Καθαρή ατμόσφαιρα, καλοκαιρινές ευωδιές. Ήταν πρωί όταν έφτασα, μετά το τηλεφώνημα του Δημητρώ, που με ενημέρωνε για το άναμμα του καμινιού. Μόνον ο ήχος των τζιτζικιών και ο φλοίσβος της θάλασσας ακούγονταν. Όλες τις προηγούμενες ημέρες ένιωθα την αγωνία του, καθώς περίμενε τις κατάλληλες καιρικές συνθήκες για το άναμμα του καμινιού. Πρέπει να είναι ευνοϊκός ο άνεμος και σε καμιά περίπτωση να μην προμηνύεται βροχή, ακόμα και περαστικό ψιλόβροχο, επειδή τα κεραμικά πριν μπουν στο καμίνι πρέπει να απλωθούν στον ήλιο. Θα βγουν από την ασφάλεια και τη δροσιά του εργαστηρίου (τσακαριού) και θα σκεπαστούν με σεντόνια. Η έκθεση στον ήλιο θα γίνει σταδιακά πριν αρχίσει το πιο επικίνδυνο στάδιο αυτής της διαδικασίας, όταν θα τοποθετηθούν στο καμίνι για το τελικό ψήσιμο (καμίνιασμα). Η βροχή θα ήταν μία τραγωδία· ο κόπος ημερών θα πάει χαμένος. Οι αρχαίοι τσουκαλάδες προσεύχονταν σε δεκάδες μικρά καλά πνεύματα, πριν ανάψουν το καμίνι. Άλλο ήταν για τον άνεμο, άλλο για τη βροχή, άλλο για τη φωτιά, άλλο για τον καπνό κι άλλο για να προσέχει το ψήσιμο, μην τυχόν και σπάσουν τα αγγεία. Οι νεότεροι προσεύχονται στους τοπικούς αγίους κι εμείς έχουμε τον Ταξιάρχη, τον κύριο των αιθέρων. Ίσως να διατηρήθηκε και η μνήμη των αρχαίων πνευμάτων, αλλά αυτά είναι μυστικά του επαγγέλματος. Κανείς δεν θα τα μαρτυρήσει.

Όταν έφτασα, κμάρια και κμαρέλια, φουφούδες, γλάστρες και γλαστρέλια, κουμπάρδες και κουμπαραδέλια λιάζονταν στην αυλή, περιμένοντας τη στιγμή να μπουν από τα πεπειραμένα χέρια του Δημητρώ στο καμίνι. Το καμίνι το είχε προθερμάνει νωρίς το πρωί καίγοντας «ρείγια» (ρείκια), ώστε να φύγει και το τελευταίο ίχνος υγρασίας από το εσωτερικό του.

Κουμάρια (κ' μάρια) με δύο λαβές στεγνώνουν στον ήλιο

Ρείκια και ξύλα για το άναμμα του καμινιού

Κατά τη μία το μεσημέρι, αφού είχαμε πει τα καφεδάκια μας από τα φιλόξενα χέρια της Παρασκευής, κι ενώ ο ήλιος ανελέητος μεσουρανούσε πάνω από τα κεφάλια μας, δόθηκε το σύνθημα για το γέμισμα του καμινιού. Ο Δημητρός, κάνοντας τον σταυρό του, εισχωρεί «εν τω μέσω της καμίνου», ενώ η γυναίκα του και ο γαμπρός του δίνουν τμηματικά, σύμφωνα πάντα με τις δικές του εντολές, τα κεραμικά. Αρχίζει ένας αγώνας με αντίπαλο τη φοβερή ζέστη, αλλά και την αγωνία αν θα μπορέσει να τοποθετήσει όλα τα κεραμικά μέσα στο καμίνι. Σκοπός είναι να μην μείνει κανένα εκτός ή, τουλάχιστον, να μείνουν όσο γίνεται λιγότερα.

Η τοποθέτηση των κεραμικών και ο χώρος του καμινιού καθοδηγεί τον Δημητρώ στον τρόπο στησίματος. Όλα με ρέγουλα και τάξη. Η γυναίκα του απ' έξω, μπροστά στο μικρό στόμιο, παρακολουθεί τα πάντα, του δίνει τα τελευταία λαγίγια και, ταυτόχρονα, τον ενθαρρύνει. Του διώχνει το άγχος, του δίνει πετσέτα για να σκουπίζει τα ποτάμια του ιδρώτα, ποτήρια με δροσερό νερό, ενώ φροντίζει κι εμάς τους υπόλοιπους, που παρακολουθούμε με φοβερό ενδιαφέρον όλη τη διαδικασία, και μας διαβεβαιώνει ότι όλα θα πάνε καλά, γιατί το πρωί προσευχήθηκαν στον Ταξιάρχη, που είναι προστάτης του νησιού και το μοναστήρι του βρίσκεται εκεί κοντά, στο χωριό του Μανταμάδου.

Περίπου τρεις ώρες χρειάστηκαν μέχρι να γεμίσει το καμίνι ο Δημητρώς και να το σφραγίσει. Μόνο μια πήλινη φουφού έμεινε εκτός, που τη μετέφερε ξανά στο εργαστήριο η Παρασκευή, ευχαριστημένη και γελώντας. Μέχρι εδώ, όλα πήγαν καλά. Αμέσως μετά το σφράγισμα, άρχισε το επόμενο πολύωρο στάδιο του πυρώματος του καμινιού που ήταν φορτωμένο με την πολύτιμη πραμάτεια. Όπως λέει και ο ίδιος ο Δημητρώς, για το άναμμα ακολουθεί μια ιεραρχική διαδικασία. Θέλει υπομονή και ατέλειωτες ώρες να τροφοδοτείς με ξύλα, ρείκια και τελευταία με πυρήνα (καύσιμη ύλη που απομένει από τη σύνθλιψη των πυρήνων του καρπού της ελιάς) τη φωτιά του καμινιού, ώστε αργά το βράδυ να φτάσει σταδιακά στη θερμοκρασία που απαιτείται. Εδώ χρειάζεται εμπειρία ετών και τέχνη ακόμη και στον τρόπο που ρίχνεις την πυρήνα μέσα στο καμίνι. Αργά και με υπομονή, αντέχοντας την πύρα της φωτιάς. Όλα πρέπει να γίνουν χωρίς βιασύνη. Ένα λάθος μιας στιγμής στο ψήσιμο, μπορεί να καταστρέψει τη δουλειά όλων των ημερών που χρειάστηκε να περάσει μπροστά στον τροχό.

Οι «λαϊνίδες» του γάμου, τελετουργικά αγγεία (σταμνιά) με πολλές λαβές και συμβολικό χαρακτήρα

Ποτέ δεν είχα φανταστεί όλη αυτή την κοπιαστική διαδικασία που χρειάζεται ένα οποιοδήποτε χρηστικό κεραμικό για να φτάσει στο τελικό του στάδιο. Τόση δουλειά, τόση εμπειρία, τόσο χρόνος και υπομονή, μα και τόσοι άλλοι παράγοντες που πρέπει να συνταιριαστούν για

να κατασκευαστούν τα πιο απλά αντικείμενα της καθημερινής ζωής. Σήμερα, βέβαια, με την τεχνολογία και τους ηλεκτρικούς φούρνους η διαδικασία έχει απλοποιηθεί. Εδώ όμως, σε αυτό το τελευταίο παραδοσιακό εργαστήριο κεραμικής της Λέσβου, μια οικογενειακή παραγωγική μονάδα, όπως τόσες χιλιάδες άλλες παλαιότερα, συνεχίζεται μια τέχνη χιλιάδων ετών. Το αρχαιότερο καμίνι πάνω στο νησί βρέθηκε στον χώρο της προϊστορικής Θερμής (2η χιλιετία π.Χ.) και χρονολογείται στα 1600 π.Χ., την τελευταία περίοδο του οικισμού. Λίγο αργότερα, η Θερμή καταστράφηκε από πυρκαγιά και από τότε δεν κατοικήθηκε ξανά μέχρι τους ιστορικούς χρόνους. Το προϊστορικό καμίνι, που αποκαλύφθηκε στις ανασκαφές της Θερμής είναι σχεδόν το ίδιο με αυτό που λειτουργούσε εδώ μπροστά μας, όπως με διαβεβαίωσε η αρχαιολόγος Όλγα Φιλανιώτου, η οποία βρισκόταν μαζί μας στο τσικαλαριό του Δημητρώ και της Παρασκευής, για το άναμμα του καμινιού.

Ο μεγάλος κλίβανος του αρχαιότερου καμινιού πάνω στη Λέσβο, στον οικισμό της προϊστορικής Θερμής (φωτ αναρτημένη στον αρχαιολογικό χώρο της Θερμής). Κάτω: Οι πηλόκτιστες βάσεις στήριξης της σχάρας, πάνω στην οποία τοποθετούσαν τα αγγεία για να ψηθούν, στο καμίνι της Θερμής το 1600 π.Χ.

Ο ήλιος είχε αρχίσει να δύει όταν ξεκίνησα για την επιστροφή. Οι τελευταίες του ακτίνες χρύσιζαν το πέλαγος και τον μικρό φιλόξενο κάβο. Το καμίνι κάπνιζε, καθώς η φωτιά έκαιγε στα σωθικά του, ψήνοντας τα κεραμικά από τα χέρια του Δημητρού. Χώμα και νερό της λεσβιακής γης σε ένα αρχέγονο αγκάλιασμα με τη φωτιά, εκεί στην άκρη του κάβου, κάπου στο Ανατολικό Αιγαίο, στη γλυκιά αγκάλη της αιολικής γης.

Δούκας Δούκας, Βαφειό Λέσβου, Αύγουστος 2016

Περιγηθείτε στη Λέσβο μέσα από το Αρχείο του Πανοράματος στον ΤΟΠΟ:
<http://archive.apan.gr/gr/data/region/1604>

Δείτε περισσότερες πληροφορίες για το Τσουκαλαριό του Δημητρού και πλούσιο φωτ υλικό στο:
<http://archive.apan.gr/gr/data/Archived-Item/1847>